

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**ÚJ LEHETŐSÉGEK TOKAJ-HEGYALJA TURIZMUSÁBAN A
TURISZTIKAI
FEJLESZTÉSEKNEK KÖSZÖNHETŐEN**

Drotár Nikolett

Témavezető: Dr. Hanusz Árpád
Professor emeritus

DEBRECENI EGYETEM
Földtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2021.

BEVEZETÉS

Tokaj-Hegyalja a Kárpát-medence egyik különleges tája, amely természeti és társadalmi erőforrásokban gazdag, a turisztikai imázs alapját pedig az oxidatív módon készült tokaji aszú képezi. Az oxidatív borkészítési hagyományok és az aszúbor tette világhírűvé a borvidéket. A várak, kastélyok, templomok a történelmi emlékeket idézik fel. A vallási hagyományok ápolásának köszönhetően a belföldi turizmusban Sárospatak, a zsidó turizmusban Mád, Olaszliszka, Sátoraljaújhely és Bodrogkeresztúr meghatározó. Természeti értékeit a térség gazdag ásvány és kőzetvagyona, a Bodrogzug, a Zempléni-hegység növény és állatvilága adja.

Tokaj-Hegyalja turisztikai vonzerőkben gazdag, amelyekre alapozva egy jól működő turisztikai desztinációt lehet építeni. 2017-ben a magyar kormány kiemelt turisztikai fejlesztési területté nyilvánította Tokaj-Hegyalját, így ez egy új időszak kezdetét jelentette a térség turizmusfejlesztésében.

Három tényező motivált abban, hogy Tokaj-Hegyalját válasszam kutatási területként. Sárospatakon születtem és nőttem fel. Középiskolásként, majd az egyetemi éveim alatt a nyári turisztikai szezonban a helyi Tourinform irodában dolgoztam. Átfogó ismereteket szereztem Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálatáról és bepillantást nyertem a turisztikai fejlesztések pozitív és negatív hatásairól, az együttműködés hiányáról. A döntésemben megerősített, hogy a térséget kiemelt turisztikai területek közé sorolták. Mindezek alapján úgy ítélt meg, hogy Tokaj-Hegyalja a megvalósult turisztikai fejlesztések révén felzárkózhat a keresett hazai és nemzetközi turisztikai desztinációk sorába.

CÉLKITŰZÉS

Doktori értekezésemben a 2007 és 2021 között megvalósult turisztikai fejlesztések pozitív és negatív társadalmi hatásait vizsgáltam. A kiváltott hatások eredményeinek az elemzéséhez három hipotézist fogalmaztam meg.

1. hipotézis: A borturizmus hozzájárul a borkóstolók új technológiai eljárással készített borainak a megismertetéséhez, és biztosítja az imázssteremtő oxidatív borászati technológia alkalmazásával előállított tokaji aszú tovább élését.
2. hipotézis: A zsidó vallási turizmusra épülő csodarabbi mítosz újjáéledése, nemzetközi turistaforgalmat generált, amely a helyi szolgáltatások további fejleszthetőségét teremtheti meg.
3. hipotézis: A térség aktív- és kulturális turizmusában megvalósult fejlesztések, többségükben a látnivalók számának a növelését szolgálták. (Kivételt képez ez alól a

Zemplén Kalandpark, a Megyer-hegyi Tengerszem, az üdülőhajózás és Magyar Nyelv Múzeuma Sátoraljaújhelyben.)

A doktori értekezés terjedelmi korlátai nem tették lehetővé a térség teljes turizmusának a bemutatását, ezért a kutatásomban a bor-, aktív-, vallási és kulturális turizmus fejlesztéseit vizsgáltam. A borturizmus évszázadok óta jelen van a térségben, hiszen a tokaj-hegyaljai terület agrárgazdaságát évszázadok óta a szőlőtermesztés és borkészítés jellemzi. A vallási turizmus a zsidó és római katolikus vallás értékeinek a tovább éltetésén alapszik. A megvalósított tematikus utak ugyan nem egyenlő mértékben segítették elő ennek az ágazatnak a fejlődését, de számunkra is meglepő fordulatot hozott a nemzetközi zsidó vallási turizmus megélénkülése. Felkészületlenül érte a helyi turisztikai szakembereket és szolgáltatókat. Az aktív és a kulturális turizmus fejlesztéseivel elsősorban a térségbe látogató más turisztikai vonzerők iránt érdeklődő turisták számára létesültek újabb látnivalók, vagy az egynapos kirándulók számát növelték. Ennek a kettőségnak a tisztázása inspirált, hogy a két turisztikai ágazat jelenlegi helyzetét is vizsgáljam.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatómunkám során a primer és szekunder kutatási módszereket alkalmaztam. Kvantitatív felmérést a turisták körében végeztem, kvalitatív vizsgálatot a turizmusban jártas szakemberekkel, polgármesterekkel és borászokkal készítettem. A kérdőív kérdései a borturizmus, vallási turizmus, az aktív-, és kulturális turizmus problémáira irányultak. A kérdőívek nyitott, zárt és skálás kérdéseket tartalmaztak. A turisták elégedettségét a skálás kérdésekre adott válaszok szolgálták. Az aktív turizmus vizsgálatánál véletlenszerű-, a zsidó és borturizmusnál tervezett volt a mintavétel. A zsidók esetében a neológvallási irányzathoz tartozó külföldi, és magyar zsidó turistákkal készült angol és magyar nyelvű kérdőív. A kérdőívezést Mádon, Bodrogkeresztúrbán, Sátoraljaújhelyen és Olaszliszkán végeztem. A borturistákkal Tokaj-Hegyalja tizenhét településén harmincegy borkostolóban készült kérdőív. A kérdőívek összesítését a Microsoft Excelben dolgoztam fel.

A kérdőívek mellett harmincegy borással készítettem interjút, a borászatban és a borturizmusban bekövetkező változásokra fókuszálva. Köves Slomóval az Egységes Magyar Izraelita Hitközség elnökével, Rubin Sajelével a bodrogkeresztúri csodarabbi unokájával, Varga Elekkel a sátoraljaújhelyi csodarabbi sír egykori gondnokával, Jombach Mártával, budapesti koordinátorral valamint Frank Mariannal a Csodarabbik útjának szervezőjével szintén személyes interjút készítettem, keresve a választ a vallási turizmus jellemzőire és a

turisztikai szolgáltatások hiányos voltára. A zsidó vallási turizmussal kapcsolatban személyes interjú készült Olaszliszka polgármesterével, Fekete Gyulával, Sátoraljaújhely alpolgármesterével, Dankó Dénessel és Bodrogkeresztúr egykori polgármesterével, Májer Józseffel.

Az infrastruktúrális turisztikai fejlesztésekről Ladomerszky Lászlóval a Tokaj-Hegyalja Taktaköz Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület TDM menedzserével, Dankó Dénessel a Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesület elnökével és Blanár Róberttel az egyesület menedzserével készítettem interjút. Fontosnak tartottam az interjú készítését a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács ügyvezető igazgatójával Dévald Istvánnal és a Zempléni Fesztivál igazgatójával Turjányi Miklóssal.

A doktori értekezésben szereplő statisztikai adatokat a Nemzeti Adó és Vámhivataltól, a Hegyközségek Nemzeti Tanácsától, a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanácstól, a települések önkormányzataitól és a Tourinform irodáktól gyűjtöttem be. A vizsgált tokaj-hegyaljai területre a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisában csak településsoros adatok találhatóak, amelyek több ponton nem egyeztek az önkormányzatoktól, vagy helyi egyesületektől beszerzett adatokkal. Az adateltérések miatt elsősorban az önkormányzati adatokat használtam adatbázisként.

Az elmúlt két tervezési ciklus megvalósult turisztikai fejlesztéseit területbejárások alkalmával tanulmányoztam. Személyes megfigyelésre azért volt szükség, mert a turisztikai fejlesztések során létrehozott új-, vagy felújított látnivalókról közvetlen megtekintéssel szereztem megbízható információt. A térképek ábrázolásához az ArcGIS szoftvert alkalmaztam.

TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. hipotézis: A borturizmus hozzájárul a borkóstolók új technológiai eljárással készített borainak a megismertetéséhez, és biztosítja az imázsteremtő oxidatív borászati technológia alkalmazásával előállított tokaji aszú tovább élését.

Szőlőműveléssel és borkészítéssel már a XIII. század óta foglalkoztak a borvidéken. Turisztikai szempontból az áttörés a XVI.-XVII. században következett be, amikor először tettek említést az aszúról, amely napjainkra a térség turisztikai imázsának alapja lett. A rendszerváltás után a gazdasági változások Tokaj-Hegyalján a tulajdonviszonyok átalakulását, a szőlőfajták számának növekedését, és a borkészítési technológiák megváltozását

eredményezették (Boros L. 2007).

A birtokviszonyokban a külföldi befektetők megjelenése hozott változást. A privatizáció révén angol, amerikai, francia, spanyol és német befektetők vásároltak szőlőültetvényeket és földterületeket a borvidéken. (1. sz. térkép) A szőlőtelepítés megindult a korábban felhagyott domboldalakon is. A hagyományos oxidatív eljárással készült borok mellett megjelent a reduktív eljárással rövidebb idő alatt elkészíthető, kevesebb élőkímélet igénylő borfajta. A reduktív technológia lényege, hogy a borokat acéltartályokban érlelik az oxigén kizárásával, így megőrizve a borban az elsődleges illat és zamatanyagokat (Tóth P. 2016).

A szőlőfajták számában is változás következett be a korábban zárt borvidéken. A furmint, hárslevelű, sárgamuskotály mellett megindult huszonöt fajta fehérszőlő (Chardonnay, Kövérszőlő, Kabar, Sauvignon, Tramini, Zengő) és tízfajta kékszőlő (Zweigelt, Pinot noir, Syrah stb.) telepítése. A furmint, hárslevelű és sárgamuskotály mellett a további fehérszőlőfajtákkal beültetett terület aránya az összes termőterülethez viszonyítva 5%. A kékszőlővel beültetett terület nagysága a borvidék területének 0,25%-át foglalja magába. A területük az egész szőlőtermő terület arányához képest minimális, de az új szőlőfajtákból készült borok a borkóstolók kínálatát színesítik. Ezek adják a birtokborok alapját. (<https://www.hnt.hu/wp-content/uploads/2019/12/Borsz%5c5%91%5c5%91vel-be%3c3%bcltetett-ter%3c3%bcllet-Tokaji-borvid%3c3%a9k-20190731.pdf>)

Tokaj-Hegyalján 2017-es adatok alapján 494 borkészítéssel foglalkozó vállalkozás működött. A borturizmushoz kapcsolódóan borkóstoltatást mindössze 159 borászat kínált. Bodrogolaszítól nyugatra eső településekre koncentrálódik a borkészítő vállalkozások, és a turizmusban érdekelt borkóstolók 90%-a. A kifejezetten csak borkészítéssel foglalkozó vállalkozások települési szintű megoszlása eltérő, hiszen 55% mindössze öt településre koncentrálódik (Tállya-Mád- Tarcál-Tokaj-Bodrogkeresztúr). A borkóstolók számának területi megoszlása hasonló képet mutat, hiszen erre az öt településre koncentrálódik az összes borkóstoló 54%-a.

(<https://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%C3%A1szati%20%C3%BCzem%20lista.pdf>)

A borkészítési technológia alkalmazása és a borkínálat alapján négy csoportba soroltam a Tokaj-hegyaljai borkóstolókat.

- Fiatal borászok csoportja, (55 fő), akik csak reduktív borokat kínálnak. A dűlőszelektált borok a jellemzőek a borkóstolás során kínált borfajták között.

- Fiatal borászok, aki mind a hagyományos oxidatív, mind a reduktív technológiával készített borokat egyaránt kínálnak (56 fő). Náluk a száraz borok mellett megjelennek az oxidatív eljárással készült aszúk és a reduktív aszú is.
- Azok az idős borászok, akik ragaszkodnak a hagyományokhoz és elsősorban saját szükségletre készítenek bort, de természetesen helyben fogyasztásra a turistát is vásárolhatják. Ők maradtak a hagyományos borfajták előállítására és a hordós érlelésnél, ahol nagy jelentősége van a nemes penésznek és a pince klímának is (40 fő).
- Azok a borászok, akik boraikat csak kombinált módon készítik (8 fő).

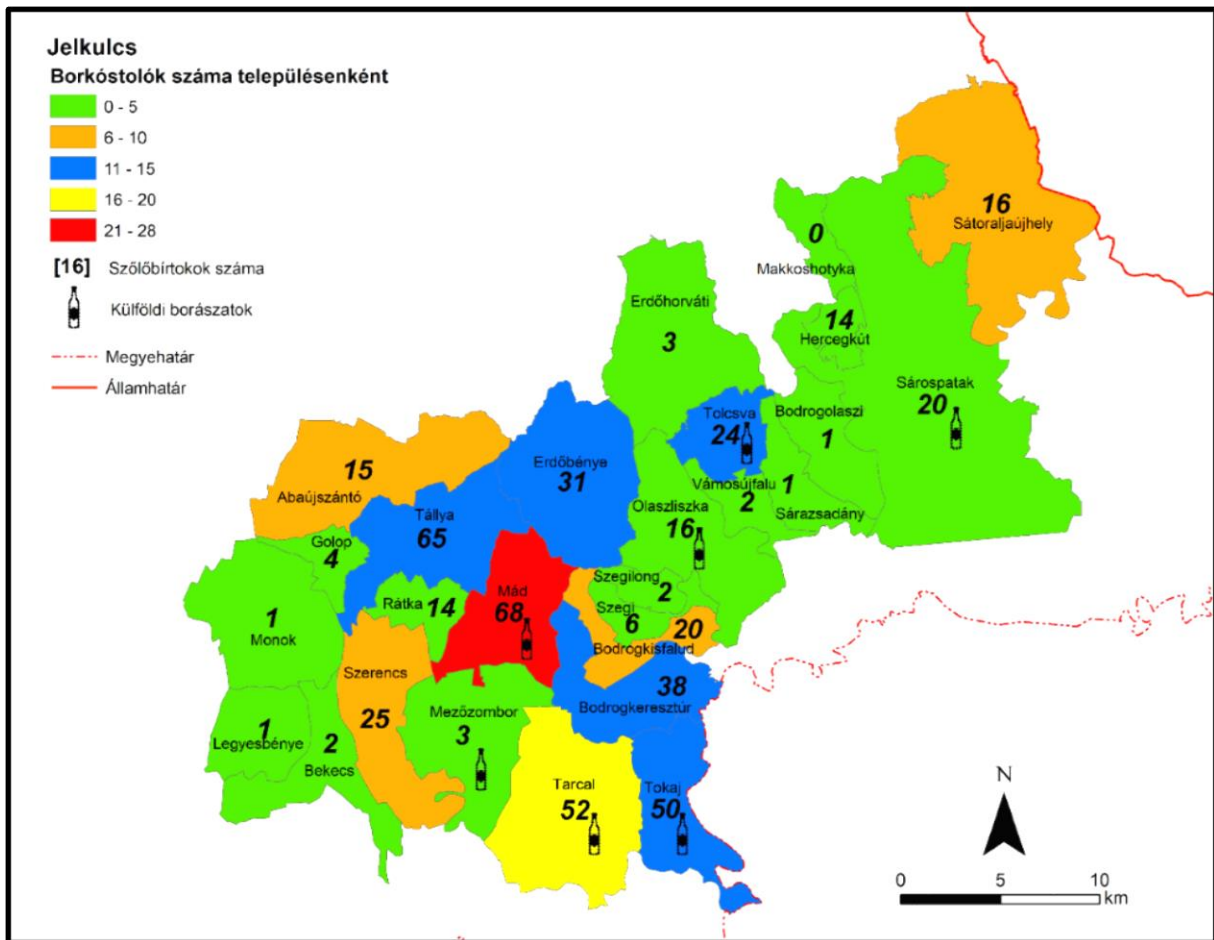
Az egyes csoportok közötti arányok változása azt bizonyítja, hogy az elmúlt húsz évben 70 %-ban átalakult a borkínálat. A borászok egyre inkább a rövidebb érlelési idejű, és kevesebb fizikai munkát igénylő reduktív technológiát alkalmazzák.

Az elmúlt harminc év változásainak a következménye, hogy egy új helyzet alakult ki Tokaj-Hegyalja borturizmusában. A borászok keresik a megfelelő utat a borértékesítésben, amely gazdaságilag és turisztikailag is kifizetődő. A dűlőszelektáltborok, birtokborok, habzóborok, egy-egy település önálló bora (Szerencs bora) ezeket az új utakat jelöli. A borból készült termékek szintén a borturizmus kínálatát színesítik, hiszen ide kapcsolható a borecet és a tokaji borból készült édességek (borral töltött bonbon). A próbálkozások nem a turisztikai imázst erősítik, hanem a fajtaválaszték bővítését szolgálják.

A kutatási eredmények azt támasztották alá, hogy az oxidatív és reduktív technológiának egyaránt van létjogosultsága Tokaj-Hegyalja borkínálatában. Mindezt alátámasztja, hogy a megkérdezettek 51%-a fontosnak ítélte meg az oxidatív módon készült borok megőrzését, míg a válaszadók 49%-a nyitott az új, gyümölcsös ízű borok fogyasztása iránt. A borkóstolók kínálatának részletes statisztikai elemzése alapján a borturisták által választott legkedveltebb öt borfajtában, három oxidatív, egy reduktív és egy kombinált eljárással készült bor szerepelt.

A doktori értekezés során feltett első hipotézis bizonyítást nyert, hiszen a reduktív borok is megjelentek a borkínálatban, de továbbra is fontos a turisztikai imázs megőrzése, amely a borvidék hazai és nemzetközi hírnevét megalapozta. A jövőben szükséges, hogy az oxidatív aszú megmaradjon a borkínálatban.

1. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja borturizmusa 2017

Forrás: Saját szerkesztés

2. hipotézis: A Csodarabbi mítoszra épülő zsidó vallási turizmus újjáéledése nemzetközi turistaforgalmat generált, amely a helyi szolgáltatások további fejleszthetőségét teremti meg.

A doktori értekezés megírása során izraeli, lengyel, ukrán és román szakirodalmakat tanulmányoztam a zsidó vallási turizmussal kapcsolatban. Izraeli szakirodalom (Nimrod L.-Noga C. 2017) alapján a zsidó turistákat négy kategóriába sorolják. Az első csoport az erősen vallásos ortodox turista, aki kizárólag az imádkozás, a lelki feltöltődés miatt tesz utazásokat, melyek során több vallási szent helyet is meglátogat. A második csoportba az a vallási turista tartozik, akinél a motiváció szintén a vallási indíttatás, de ő általában családdal, vagy egyedül érkezik a vallási helyszínekre. A harmadik kategóriát, a hagyományos hívők alkotják, akik a szent személyekbe vetett hitük miatt keresnek fel vallási helyszíneket. A negyedikbe azok a világi turisták tartoznak, akik utazási irodák által szervezett úton vesznek részt, és így tekintik

meg a vallási helyszíneket. Náluk a motiváció inkább a vallás és a kultúra iránti érdeklődés, a kíváncsiság, nem konkrétan a belső indíttatás (Nimrod L.- Noga C. 2017).

1. sz. táblázat: A zsidó turisták felosztása nemzetközi és hazai példán keresztül

Zsidó turisták felosztása izraeli példán keresztül	Zsidó turisták felosztása Tokaj-Hegyalján
Erősen vallásos ortodox turista	Haszid zsidó turista
Vallási turista	Családi felmenők miatt érkező
Hagyományos hívő	Üzleti zsidó turista
Világi turista	Zsidó épített örökség iránt érdeklődő

Forrás: Nimrod L.- Noga C. 2017 és a primer kutatás adat alapján

A Tokaj-Hegyaljára érkező turisták 82%-át a haszid zsidók képezik. Ők alkotják az első csoportot, amely azonban további két alcsoportra bontható: az erősen vallásos és a neológ irányzathoz tartozó zsidó turistákra. A két alcsoport közötti különbség a vallási szokásokhoz való ragaszkodásban jelenik meg. A második kategóriába azok a honvagy turisták sorolhatók, akik az egykor a településeken élő családi felmenőik kutatása miatt érkeznek Tokaj-Hegyaljára. Ők az összes zsidó vallási turista 10%-át teszik ki. A harmadik csoportot azok az üzleti turisták képezik, akik azért keresik fel a zarándokközpontokat, hogy a csodarabbikhoz fohászkodjanak üzleti életük sikeressége érdekében. Az üzleti turisták aránya 5%-ot tesz ki. A negyedik csoportot a zsidó épített örökségek iránt érdeklődők alkotják (3%) (Kérdőíves felmérés és mélyinterjúk adatai alapján).

A zsidóság a XVIII. századtól kezdve több hullámban érkezett Tokaj-Hegyaljára Cseh- és Morvaországból, Sziléziából és Galíciából. A tokaj-hegyaljai településeken élő zsidó lakosok a haszid zsidó vallási mozgalomhoz csatlakoztak. A haszidizmus Kelet-Európából indult el, és magyarországi megjelenése a sátoraljaújhelyi rabbi (Teitelbaum Mózes) tevékenységéhez köthető. A haszid kifejezés a héber „heszed” szóból ered, amely gyakorló szeretetet jelent. Az új zsidó mozgalom vezéralakjait cádikoknak, vagy rebbéknak nevezték. A cádik jelentése „igaz ember”, akit lelki és szellemi vezetőnek tartottak a zsidó közösségek (<http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>).

A történelmi adatok szerint Tokaj-Hegyalján négy rabbi volt, akik a tanokat hűen hirdették és követték is. Tevékenységüket a lakosság nagyra értékelte és ők olyan vallási vezetőkké váltak, akiket csodarabbi néven emlegettek. Mádón, Bodrogkeresztúrbán, Sátoraljaújhelyen és Olaszlisztkán voltak a zsidó közösségek vezetői. Tanításaiknak és segítségnyújtásuknak

köszönhetően nagy tiszteletre tettek szert és nemcsak a zsidók, hanem keresztény lakosok is kérték a segítségüket (Dobos I. 1970). A haszid felfogás szerint a csodarabbi közvetlen kapcsolatban áll az Örökkévalóval. Ennek a mítosznak a hatására úgy ítélik meg ma is a haszid zsidók, hogy a csodarabbik a haláluk után is képesek a sírhelynél elmondott imára, fohászra, vagy egy papírdarabon otthagytott kérésre segítséget nyújtani, hogy jó döntést tudjanak hozni (Csorba Cs. 2017).

Az egykori tokaj-hegyaljai zsinagógák közül a tokaji zsinagóga kulturális központként funkcionál, a tarcali zsinagógában képzőművészeti kiállítást lehet megtekinteni. A mádi zsinagóga napjainkig imaházként működik. Olaszliszkán a Holokauszt emlékfal emlékeztet az egykori zsinagógára. A szerencsi zsinagógát elbontották, Abaújszántón raktárként, Sárospatakon üzletként hasznosítják. Sátoraljaújhelyen zsinagóga, imaház, illetve zsidó iskola és kórház is működött. Az imaházat felújították, a zsinagóga épülete azonban bútorüzletként működik, míg az egykori Kasztenbaum Zsidó Iskola épületében a Zempléni Európa Ház, mint vállalkozásfejlesztési alapítvány található. A bodrogkeresztúri zsinagóga épületét nem hasznosítják. Tállyán három, Tolcsván egy zsinagóga működött, melyeket lebontottak, illetve átalakítottak. Tolcsván zsidó iskola is volt, melynek épületében ma a Tolcsvai Általános Iskola működik. Az egykor itt élők emlékeit őrzik a zsidó temetők, melyeket a településekről elszármazott zsidó családtagok látogatnak (Orbán F. 2004).

A zsidó épített örökség felújítása 2004 után kezdődött meg Tokaj-Hegyalján. A turisztikai fejlesztések a zsidó temetők állapotának a rendezését, zsinagógák felújítását szolgálták a térségben (Benkő Á.-Wirth P. 2015). Komplex turisztikai fejlesztésnek indult a „Csodarabbik Útja”-nak, mint tematikus vallási útnak a kialakítása, amely ráirányítja a figyelmet a helyi zsidó örökségekre (<https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zarandokut>). A zsidó turisták tokaj-hegyaljai utazásuk során nem látogatják meg mind a tíz település zsidó épített örökségét, csak a csodarabbi sírokat, vagy a keresett zsidó temetőt.

A látogatók főként Izraelből, az Amerikai Egyesült Államokból, valamint a világ minden részéről érkeznek ahol haszid közösségek élnek. Az 1990-es évek előtt évente négyezren látogatták a csodarabbik halálának évfordulóján a zsidó temetőket (Gleszer N. 2006). 2019-ben már 81 568 zsidó turista érkezett Tokaj-Hegyaljára a halálévfordulókra és 2 236 fő Sabbatok ünneplésére. A külföldi zsidó zárandokok utazását az Amerikai Egyesült Államokban és Izraelben szervezik. Magyarországon budapesti szervezők segítik a zsidó vendégek érkezését és további utazásukat Tokaj-Hegyaljára (Személyes interjú- Varga Elekkel, Jombach Mártával és Frank Mariannal).

A külföldi zsidó turisták látogatásának köszönhető, hogy a csodarabbi mítosz megújult

a térségben. Mád, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka és Sátoraljaújhely települések a nemzetközi zsidó turizmus helyszíneivé váltak.

A húszszorosára növekedett zsidó turistaforgalom felkészületlenül érte Mád, Olaszliszka és Bodrogkeresztúr településeket. A zarándokünnepek alkalmával a többezres tömeg érkezése megbénítja a három községet. A szálláshelyek számában, és a parkolóhelyekben hiány mutatkozik. A zsidó turisták bérelt személyautókkal, és autóbusszokkal érkeznek Tokaj-Hegyaljára. A Disznókő szőlőbirtokon és a Galambos pincészetben készítenek kóser borokat, de e kettőn kívül kóser termékeket értékesítő kereskedelmi egységek nem működnek Tokaj-Hegyalján.

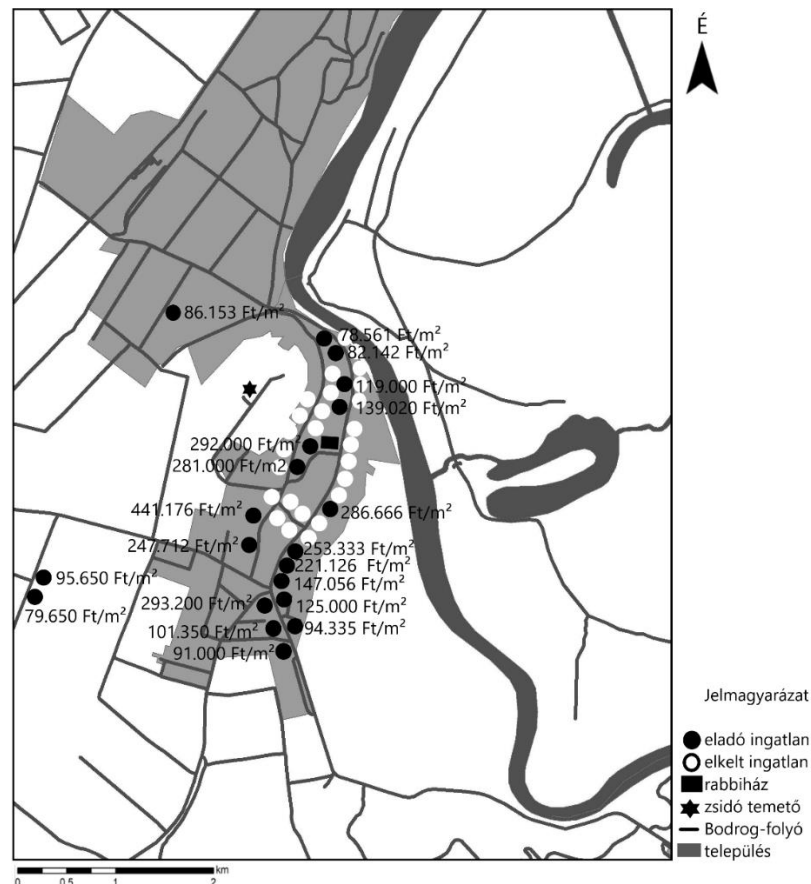
A kérdőívre válaszadók 69%-a töltött el két-három napot Tokaj- Hegyalján. Az egy napra érkező zsidó vendégek aránya 13%, még a több mint három napot a megkérdezettek 18%-a jelölte meg a kérdőívben. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a térséghez tartozó huszonhét településen négyezerötszázötvenhárom szállásférőhely van. A települések szálláskapacitása a csodarabbi halálévfordulóján nem elegendő. A külföldi szervezők keresték a megoldást a szálláshelyek mennyiségi problémájának a megoldására és családi házak felvásárlásába kezdtek. A lakóingatlanok vásárlása az árak drasztikus megemelkedéséhez vezetett Bodrogkeresztúr településen. 2019-ben Sátoraljaújhelyen kettő, Olaszliszkán egy, Bodrogkeresztúrtban harminc családi házat vásároltak meg. 2019-es adatok alapján a négyzetméterárak Bodrogkeresztúrtban 80 ezer és 440 ezer forint között változtak (2. sz. térkép). A családi házak értékét az határozza meg, hogy milyen közel helyezkednek el a csodarabbi házához. Napjainkban már nem csak a csodarabbi sírok településein, hanem Tarcalon és Tokajban is megkezdődött az ingatlanok vásárlása.

Olaszliszkán, Mádton és Bodrogkeresztúron a zsidó temető mellett tizenöt-tizenöt autó számára alakítottak ki parkolóhelyet. Sátoraljaújhelyen a régi zsidó temető mögötti bevásárlóközpont parkolójában van lehetőség a személygépjárművek parkolására. A zsidó turistaérkezések számának a növekedése, a családi házak értékének az irreális emelkedése és a zarándokünnepeken a rendezetlen parkolás problémája turistaellenességet idézett elő. A túlturizmus jelensége napjainkban Bodrogkeresztúron jellemző.

A kutatás során feltett hipotézis igaz, hiszen a nemzetközi turistaérkezések száma húszszorosára emelkedett az elmúlt húsz évben. A csodarabbi mítosz újjáéledése hozzájárul a helyi kóser szolgáltatások újra indításához. Olaszliszkán és Sátoraljaújhelyen egy-egy főt alkalmaznak a zsidó vendégek fogadására a Csodarabbi sírjánál. Mádton öt főnek biztosítanak munkalehetőséget a Rabbiházban. Bodrogkeresztúron tizenöt főnek biztosítanak munkalehetőséget. A foglalkoztatottak a megvásárolt családi házak takarítását,

zarándokünnepek alkalmával felszolgálatást végeznek. A csodarabbi sír portaszolgálatánál három főt alkalmaznak. A zsidó turisták utaztatásával bodrogkeresztúri, tokaji, és sátoraljaújhelyi vállalkozók foglalkoznak (Interjú Varga Elek Istvánnal és Frank Mariannal).

2. sz. térkép: Bodrogkeresztúr elkelt és eladó ingatlanjainak területi elhelyezkedése (2019)

Forrás: Saját szerkesztés az ingatlan.com adatai alapján

3. hipotézis: A térség aktív- és kulturális turizmusában megvalósult fejlesztések a többségükben a látnivalók számának a növelését szolgálták. (Kivételt képez ez alól a Zemplén Kalandpark, a Megyer-hegyi Tengerszem, az Üdülőhajózás és Magyar Nyelv Múzeuma Sátoraljaújhelyben.)

A kulturális és aktív turizmusban megvalósított turisztikai beruházások elsősorban a már meglévő látnivalók állagmegóvását szolgálták, (műemlékek, templomok zsinagógák, kastélyok állagmegóvása) vagy a turisztikai vonzerő újabb attrakcióval való kiegészítését célozta meg (ágyúöntő műhely a sárospataki várban).

A vizsgált terület épített örökségben gazdag. Sátoraljaújhely Kazinczy Ferenc,

Sárospatak a Rákócziak, Monok az Andrásyak és Kossuth Lajos emlékét őrzik. A sárospataki és a szerencsi vár kiállításai a történelmi időket idézik fel és mutatják be az érdeklődő turistáknak (Frisnyák S.-Gál A. 2009). Golopon a felújítás után a régi Vay-kastély magántulajdonba került, míg az új Vay-kastélyban ősi magyar címertár és zászlókiállítást tekinthet meg a látogató (<http://golop.hu/index.php/turizmus>). A tolcsvai Szirmay-Waldbott kastélyban örökségturisztikai látogatóközpontot alakítottak ki. A fejlesztések során a kastély parkjában egy szabadtéri színpadot és vizesblokkokat építettek, biztosítva ezzel egy kulturált rendezvény központot (<https://www.tolcsvaikastely.hu/a-projekt-bemutatasa/>). Az egykori tolcsvai Desseffy kúria épületét a Helia-D Kft. újíttotta fel és alakítottak ki az épületben gyógynövényturisztikai központot. A helyszínen a gyógynövények gyűjtését és feldolgozási módjait lehet megtekinteni, valamint kozmetikai szépségszolgáltatásokat lehet igénybe venni (<https://herbakastely.hu/helia-d-herba-kastely/>). A kulturális vonzerőnek számító sárospataki várkertben egy Ágyúöntő műhelyt építettek meg, amely a XVII. századi ágyúöntés munkafázisait mutatja be. Ugyancsak a vonzerők látnivalóinak a száma bővült Sátoraljaújhely-Széphalmon található Kazinczy kertben megépített Magyar Nyelv Múzeumával. A múzeum állandó kiállításán a magyar nyelv történetét tekintik meg a kultúra, az irodalom iránt érdeklődő turisták, valamint irodalmi előadásokat nézhetnek meg. A 2000 óta a turisztikai funkcióval megépített vagy felújított épületek száma meghaladja a húsz helyszínt.

A primer kutatás eredményei azt igazolták, hogy azok a turisták, akik számára a turisztikai vonzerőt az épített örökség képezte, ők elsősorban a sárospataki várat látogatták meg. A tolcsvai kastélyokat, a tokaji Világörökségi Bormúzeumot, a Szepsi Laczkó Máté Emlékházat és a tokaj-hegyaljai tájházakat mindössze a válaszadók kevesebb, mint 10%-a látogatta meg.

A kulturális turizmusban az épített örökség mellett fontos szerepet szántam a fesztiválok és helyi jelentőségű rendezvények vizsgálatának is. A szekunder kutatás alapján a rendezvényeket, melyek a kultúra és a bor jegyében szerveződtek két csoportra bontottam. A primer kutatás eredményei azt bizonyítják, hogy a kulturális turizmus iránt érdeklődők szívesen vesznek részt egy-egy borkóstoláson, és a borral kapcsolatos rendezvényeknek kiegészítő programja egy-egy színvonalas kulturális program (zenei vagy irodalmi előadás). A Tokaji Írótabor, vagy a Zempléni Zenei Fesztivál előadásain résztvevő turisták számára rendszeresen szerveznek kulturált borkóstolást szakképzett sommeliek bevonásával. A „Bor mámor Bénye” borászati fesztivál programját irodalmi előadások, képzőművészeti kiállítások színesítik. A településeken rendezett szüreti fesztiválokon, borünnepek programjaiban a helyi népdalkörök, helyi néptáncosok a tarcali és erdőbényei kádártáncosok szerepelnek. A kulturális

rendezvények közül a Zempléni Fesztivál és a Tokaji Szüreti Napok számítanak, regionális és országos jelentőségű turisztikai vonzerőnek (Luda Sz.-Váradi Zs. 2016). A kérdőívezés során folytatott beszélgetések tapasztalata és a mélyinterjúk értékelése alapján egyértelműen megállapítható, hogy a könnyűzenei Hegyalja - fesztivál megszűnése óta a fiatal korosztály szórakozását biztosítani tudó rendezvény hiányzik Tokaj -Hegyalján.

Az elmúlt húsz évben az aktív turizmus kínálatának bővítését a következő fejlesztések szolgálták. Megépítették Sátoraljaújhelyben a Kalandparkot. A jobb megközelíthetőség érdekében építették ki a sárospataki Megyer-hegyi Tengersizemhez vezető utat a Ciróka pihenőig. Ezzel egyidőben a Tengersizem sziklafalain „Via ferratta” pályát alakítottak ki. A turisztikai infrastruktúra fejlesztésével a Megyer-hegyen kilátó, míg a Ciróka pihenőnél parkolóhely és vendéglátóegység épült (<http://sarospatak.hu/megyer-hegyi-tengersizem-fejlesztese/>).

A Tokaj-Bodrogszeg vízi élőhelyeinek, tájképi, természeti értékeinek a megismerését szolgálják a Szegi településen és Vámosújfalun kialakított ökoturisztikai központok.

Az elmúlt két tervezési ciklusban harmincegy új aktív turizmus kínálattal bővült Tokaj-Hegyalja. 2020 júliusától a Felső-Tiszán és a Bodrogon beindított üdülőhajózás tovább bővítette a turisztikai kínálatot. Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben, valamint Tokajban a nyaralóhajók kikötéséhez és tárolásához szükséges kikötők épültek. A nyaralóhajók méretüknél fogva nem alkalmasak a vizes élőhelyek felkeresésre, valamint a zajterhelésük és szennyezőforrásuk a Bodrogszeg élővilágát veszélyezteti. Célszerűbb lett volna elektromos meghajtású hajókat vásárolni, amelyek biztosították volna a Ramsari területek meglátogatását is (<https://nyaralohajozas.hu/tokaj-es-kornyeke>).

A kérdőíves kutatás adatai alapján egyértelmű, hogy a természeti értékek (Bodrogszeg, Megyer-hegyi Tengersizem) felkeresése, illetve a Kalandpark élmeényelemeinek a használata elsősorban a kiránduló turisták számát növelték. Az aktív turizmus kínálatából a Zemplén Kalandpark, Megyer-hegyi Tengersizem és az üdülőhajózás jelent turisztikai vonzerőt. Igaz, az üdülőhajózásról még nem állnak rendelkezésre pontos statisztikai adatok. Az aktív és kulturális turizmus fejlesztésére irányuló felújítások, beruházások tovább javították Tokaj- Hegyalja vonzerejét és növelték a területre érkező turisták részére a látnivalók számát.

ÖSSZEGZÉS

Negyvenöt nyomtatásban megjelent szakirodalmat és száztíz internetes forrást használtam fel a doktori értekezés elkészítéséhez. A forrásmunkák Tokaj-Hegyalja természeti-társadalmi-, gazdasági és turisztikai irodalmát foglalták magukba.

Tokaj-Hegyalja természeti és társadalmi erőforrásainak az ismeretében szinte

törvényszerű volt, hogy a turisztikai fejlesztések terén a borturizmus és az aktív turizmus fejlesztése kiemelt fontosságú kell, hogy legyen. A tradicionális szőlőtermesztés, és borkészítés mellett megjelenő technológiai változtatások a borturizmus fejlesztését is elindították. A társadalmi igények, és a turisztikai kínálatbővítés egyértelműen az aktív turisztikai kínálat fejlesztését indokolta. Ami nem volt tervezhető az a zsidó vallási turizmusban jelentkező csodarabbi mítosz nemzetközi újra élesztése, és a haszid zsidó vallási turista nagyszámú megjelenése a területen. A turisztikai termékek fejlesztését vizsgálva a legkevesebb beruházás a vallási turizmusban (öt fejlesztés), valósult meg. Az aktív turizmus értékeinek a fejlesztését harmincegy, míg a bor és kulturális turizmusban együttesen ugyanennyi. A megvalósított turisztikai fejlesztések közül nemzetközi turistaforgalmat a zsidó vallási turizmus generált Tokaj-Hegyalján.

A szekunder kutatás, vagyis a szakirodalmak tanulmányozása során, és a személyesen végzett kérdőíves primer kutatás kiértékeléséből, valamint a helyi és országos turisztikai szakemberekkel folytatott mélyinterjúk során kapott információkból leszűrt eredmények alapján egyértelműen megállapítható, hogy a fejlesztések után is Tokaj-Hegyalja turisztikai fő vonzereje a Tokaji bor. A kutatási eredmények viszont azt is bizonyították, hogy a nagy számú aktív és kulturális turisztikai fejlesztés ellenére a terület nemzetközileg is kiemelkedő turisztikai vonzereje a megújított „Csodarabbi mítoszra” épülő zsidó vallási turizmus.

A borturizmussal kapcsolatosan megfogalmazott hipotézis igaznak bizonyult. A reduktív eljárásnak köszönhetően a borkínálat bővült és napjainkban az oxidatív és reduktív eljárással készült borokat kóstolhat a turista. A térség turisztikai imázsa az oxidatív módon készült tokaji aszú, de a fogyasztópiac a könnyed reduktív borok iránti kereslet felé mozdult el. A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a több százéves borkészítési hagyományra épülő oxidatív és az új reduktív eljárásnak is van jogosultsága a térség borturizmusában.

A vallási turizmus fejlesztései a katolikus és zsidó vallási épített örökség felújítását foglalták magukba. Felújításra került a bodrogkeresztúri római katolikus, a tállyai evangélikus templom, a Szent Erzsébet ház Sárospatakon. Tizenegy tokaj-hegyaljai településen rendezték a zsidó temetőket és rögzítették a sírok adatait egy elektronikus adatbázisba (Abaújszántó, Szerencs, Mád, Tállya, Tarcal, Tokaj, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Erdőbénye). Mádon a rabbiház és a zsinagóga, Bodrogkeresztúron a csodarabbi házának és sírjának a felújítása történt meg. Sátoraljaújhelyen jelenleg is folyamatban van a csodarabbi sír épületének korszerűsítése. A turisztikai fejlesztések a zarándokok komfortérzetének javítását szolgálták. A csodarabbi mítoszra alapozva a nemzetközi turistaérkezések száma az elmúlt húsz évben húszszorosára növekedett. Egy olyan turisztikai

termék valósult meg Tokaj-Hegyalján, amely jelentős nemzetközi turistaforgalmat generált.

Az aktív turizmusban a vonzerőt a Zemplén Kalandpark és a Megyer-hegyi Tengersizem képezi. Tokaj-Hegyalja geológiai gazdagsága egy szűkebb célcsoportot motivál, akik megszállottan keresik az ásványgyűjtő helyeket. Számukra Rátka, Mád, Erdőbénye, Bodrogkeresztúr jelent vonzerőt. Rátkán a Koldu-tetőn, Erdőbényén a Mulató-hegyen kis területen belül 4-5 ásvány található (Hidro és limnokvarcit, kaolin, opálváltozatok zeolit). Sátoraljaújhelyen a természeti értékekhez sorolható a Cholnoky gejzirkúp. A nemérces ásványi nyersanyagok bemutatását segítő tanösvények kiépítése még a jövő turisztikai fejlesztései közé sorolhatók.

Ugyancsak egy szűk turista szegmenst érintettek, a kulturális turizmusban történt fejlesztések (az Ágyúöntő műhely, a felújított tájházak és kastélyok). Ezek a turisztikai fejlesztések elsősorban a területre érkező más motiváltságú turisták számára, mint turisztikai látnivalók jelentenek élményt.

Tokaj-Hegyalja turizmusának további fejlesztésére a kutatási eredmények alapján a következő fejlesztéseket fogalmaztam meg.

1. A borturizmusban a hagyományos borkészítési eljárások megőrzését és bemutatását, valamint az új technológiák megismerését lehetővé kellene tenni a turisták számára. A tokaji aszú készítési folyamatának a bemutatása, mint a térség imázs elemének a tudatosítása prioritást kell, hogy élvezzen. A bemutatóhelynek - a technológiai folyamatot az aszúszemtől a hordós érlelésig - a tokaji Rákóczi Pincében kellene megvalósítani, tovább növelve ezzel Tokaj turisztikai vonzerejét.
2. Nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a Tokaji Aszú gyógyító erejének a jobb kihasználására és olyan egészségturisztikai ajánlatot készíteni, ami a bor korábbi gyógyító hatását újra gondolja és értelmezi.
3. A zsidó vallási turizmusban a turisztikai infrastruktúra fejlesztése a meghatározó. A szállásférőhelyek számának növelése és a közlekedési feltételek javítása a legfontosabb (állandó és ideiglenes parkolók kialakítása). A Grand Tokaj Hotel megnyitása 2022-ben enyhít majd a szállás problémákon, de nem jelent végső megoldást. A jövőben szükséges Mádon, Bodrogkeresztúrbán és Olaszliszván is a falusi magánszállások számát növelni. Jelenleg a három községben 434 férőhely áll a turisták rendelkezésére. Sátoraljaújhelyen 392 szállás férőhely található, de tovább kell bővíteni az 50 fős zárandokszállás kialakítását.
4. A fiatal korosztály számára szükséges lenne egy könnyűzenei fesztivál. A sátoraljaújhelyi Várhegyen felújítás alatt lévő Rákóczi Szövetség üdülője alkalmas

lenne ennek a rendezvénynek a lebonyolítására. A koncertek megszervezéséhez szükséges nagy terület rendelkezésre áll az üdülő parkjának területén. A helyszínen szálláshelyek és vizesblokkok állnak a vendégek részére.

5. Turisztikai fejlesztés a nemérces ásványi nyersanyagok bemutatására és feltárására vonatkozóan nem történt. A javaslatom, hogy geológiai tanösvényeket alakítsanak ki, Rátka, Mád, Erdőbénye, Bodrogkeresztúr és Sárospatak-Sátoraljaújhely térségében. Ezzel lehetőség nyílna a tokaj-hegyaljai ásványok megismerésére és gyűjtésére. A célcsoportok a fiatalkorúaktól a szépkorúakig szinte minden korosztályt érinthet.

Javaslataim a helyi értékek megőrzését és a terület hazai és nemzetközi turisztikai attrakcióinak a bővítését, megismerését szolgálnák.

Irodalomjegyzék

Benkő Á.-Wirth P. (2015): Ami megmaradt...- Hegyaljai zsidó házak. Terc Szakkönyvkiadó. pp. 1-333

Boros L. (2007): Tokaj-Hegyalja a Kárpát-medence leghíresebb borvidéke. In.: Aranyszínű szőlővesszők és borok földjén. Nyíregyháza- Tokaj pp. 67-104

Csorba Cs. (2017): Sátoraljaújhely zsidóságának története. Szerk. Kováts Dániel, Debrecen. pp. 7-53

Dobos I. (1970): Csodarabbi a magyar népmondákban. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtestületének Évkönyve, Szerk. Scheiber Sándor. Bp. 218 p.

Gleszer N. (2006): Zsidó búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zarándoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. In.: Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum. 2006/3-4 pp. 69-95

Frisnyák S.- Gál A. (2009): A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. Nyíregyháza-Szerencs, pp.1- 335.

Hanusz Á. (2003): Adalékok Tokaj-Hegyalja turizmusának fejlesztéséhez. In.: Szerencs és a Zempléni-hegység. Szerk. Frisnyák S.-Gál A. Szerencs-Nyíregyháza pp. 285-299.

1-155

Nimrod L.-Noga C. (2017): Judaism and Tourism over the Ages: The Impacts of Technology, Geopolitics and the Changing Political Landscape. In.: Tourism and Religion: Issues, Trends and Implications, Chapter: 7, pp. 1-22

Orbán F. (2004): Magyar zsidó zarándokkönyv. Budapest : Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület. pp.1-184

Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács (2016): A Tokaji borvidék helyzetértékelése Szerk. Luda Sz-Várad Zs. Tokaj. pp. 1-729.

Tóth P. (2016): Rendszerváltó borászatok Magyarország szőlőhegyein. DLA Értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. pp. 5-6

Internetes hivatkozások

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1092.KOR&txtreferer=00000001.txt>

<https://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%C3%A1szati%20%C3%BCzem%20lista.pdf>

<https://www.hnt.hu/wp-content/uploads/2019/12/Borsz%c5%91%c5%91vel-be%c3%bcletett-ter%c3%bclet-Tokaji-borvid%c3%a9k-20190731.pdf>

<http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>

<https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zarandokut>

<https://herbakastely.hu/helia-d-herba-kastely/>

<https://www.tolcsvaikastely.hu/a-projekt-bemutatas/>

<http://golop.hu/index.php/turizmus>

<http://sarospatak.hu/megyer-hegyi-tengerszem-fejlesztese/>

<https://nyaralohajozas.hu/tokaj-es-kornyeke>

Nyilvántartási szám: DEENK/360/2021.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Drotár Nikolett

Doktori Iskola: Földtudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (2)

1. **Drotár, N.**, Kozma, G.: A new element of tourism in North-Eastern part of Hungary: steps to attract Jewish pilgrims to Tokaj-Hegyalja region.
Folia Geographica. 63 (1), 1-24, 2021. ISSN: 1336-6157.
2. **Drotár, N.**, Kozma, G.: New tendencies in wine tourism in Tokaj Wine Region (Hungary): the decreasing role of Tokaji Aszú as a dominant brand.
Geoj. Tourism Geosites. 14 (34), 197-201, 2021. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.34126-637>

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (10)

3. **Drotár, N.**: Borturizmus vagy borkereskedelem?: Az útkeresés irányai Tokaj-Hegyalján.
In: Bor, gasztronómia, kultúra -Értékkeremtő tudomány. Szerk.: Fata Ildikó, Kissné Budai Rita, Tomori Pál Főiskola, Budapest, 99-108, 2020, (Tudományos mozaik, ISSN 2063-1227 ; 17.)
ISBN: 9786158072762
4. **Drotár, N.**, Hanusz, Á.: Bor készítési technológiák változásai és hatásuk Tokaj-Hegyalja borturizmusának borkínálatára.
In: Kárpát-Pannon térség: Tájak, népek, tevékenységek. Szerk.: Tamás Edit, Kókai Sándor, Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Nyíregyháza, Sárospatak, 125-139, 2019, (A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek, ISSN 0487-3890 ; 66.) ISBN: 9786155978074
5. Hanusz, Á., **Drotár, N.**: A Zempléni-hegység társadalmi, gazdasági fejlődésének anomáliái.
In: Falu-város periféria: határon innen és túl : Süli-Zakar István professzor emlékére. Szerk.: Péntes János, Kiadta a DIDAKT Kft., Debrecen, Debrecen, 52-61, 2018. ISBN: 9786155212604
6. Hanusz, Á., **Drotár, N.**: Csodarabbi mítosz, mint új turisztikai vonzerő Tokaj-Hegyalján.
In: A magyar földrajz szerencsi műhelye. Szerk.: Horváth Gergely, Szerencs város Önkormányzata, Szerencs, 183-195, 2018. ISBN: 9786155945740

7. **Drotár, N.:** Tudatos turizmus, fenntartható turizmus Tokaj-Hegyalján.
In: Földrajzi tanulmányok 2018. Szerk.: Fazekas István, Kiss Emőke, Lázár István, MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, Debrecen, 369-372, 2018. ISBN: 9789635088973
8. **Drotár, N., Hanusz, Á.:** Kulturális értékek, mint turisztikai imázs elemek a Kárpát-medence északi részén.
In: Magyarok a Kárpát-medencében 2.. Szerk.: Szónokyné Ancsin Gabriella, Szegedi Tudományegyetem- Egyetemi Kiadványok, Szeged, 219-232, 2017, (Közép-európai Monográfiák, ISSN 2062-3712 ; 16.) ISBN: 9786158046220
9. Hanusz, Á., **Drotár, N.:** Máriapócs helye és szerepe Magyarország vallási turizmusában.
In: A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor, Gál András, Kókai Sándor, A Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete ; Szerencs : Bocskai István Katolikus Gimnázium, Nyíregyháza, 159-167, 2017. ISBN: 9786155545658
10. **Drotár, N.,** Petykó, C., Jusztin, M., Schultz, É., Bártfai, E.: Tudatos turizmus- környezettudatos turista.
In: Változások és kihívások a turizmusban / főszerk. Szalók Csilla, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 46-56, 2017. ISBN: 9786155607363
11. **Drotár, N.:** Vallási turizmus a borturizmus árnyékában.
In: Változások és kihívások a turizmusban / főszerk. Szalók Csilla, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 70-82, 2017. ISBN: 9786155607363
12. **Drotár, N.:** A Zempléni-hegység, mint turisztikai desztináció.
In: A változó világ XXI. századi kihívásai : tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Kókai Sándor, Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, 187-196, 2016. ISBN: ISBN9786155545634

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

13. **Drotár, N.:** Jorcájtok és szombatok, avagy a zsidó vallási turizmus térhódítása és társadalmi hatása Tokaj-Hegyalján.
Tur. Bull. 20. (3), 34-43, 2020. ISSN: 1416-9967.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (6)

14. **Drotár, N.:** Tokaj-Hegyalja zsidó turizmusának fogadóképességét befolyásoló fejlesztések és negatív hatások.
In: Tavaszi Szél = Spring Wind 2019. Szerk.: Bihari Erika, Molnár Dániel, Szikszai-Németh Ketrin, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 489-496, 2020. ISBN: 9786155586606
15. **Drotár, N.:** A határon átnyúló turisztikai együttműködések Tokaj-Hegyalja és a Felső-Bodrogköz települései között: Az Eurorégiók és a HU-SK Program turisztikai jelentősége.
In: Tavaszi szél 2018 : Tanulmánykötet. Szerk.: Szabó Csaba, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 310-324, 2018. ISBN: 9786155586316

16. **Drotár, N.:** A határon átnyúló turisztikai és gazdasági együttműködések Tokaj-Hegyalja és a Felső-Bodrogló települései között a pályázatok tükrében.
In: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai. Szerk.: Koncz István, Szova Ilona, Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest, 122-134, 2018. ISBN: 9786155709036
17. **Drotár, N., Hanusz, Á.:** A falusi turizmus szerepe a vidékfejlesztésben.
In: Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet- Közép Európájában. Szerk.: Berghauer Sándor, Dnyisztrjanszkij Miroslav, Fodor Gyula, Gönczy Sándor, Izsák Tibor, Jakab Natália, Molnár József, Molnár D. István, Papp Géza, Sass Enikő, Vince Tímea, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 482-490, 2016. ISBN: 9786177404018
18. **Drotár, N.:** Az új turisztikai imázs elemek vizsgálata Tokaj-Hegyalján.
In: Magyar Földrajzi Napok 2016 : konferenciakötet: VIII. Magyar Földrajzi Konferencia, XVI. Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciája, Oktatás-módszertani és Földrajztanári Konferencia. Szerk.: Pajtókné Tari, Eszterházy Károly Egyetem; Magyar Földrajzi Társaság; Agra Geográfia Alapítvány, Eger, 792-803, 2016. ISBN: 9786155297762
19. **Drotár, N., Szalók, C., Hanusz, Á.:** Fejleszthető turisztikai értékek Tokaj-Hegyalján.
Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok. 1 (3), 18-33, 2016. ISSN: 2677-0431.

Magyar nyelvű absztrakt kiadványok (1)

20. **Drotár, N.:** A Zempléni-hegység perlit bányászatának környezeti hatásai.
In: A XV. Országos Felsőoktatási Környezettudományi Diákköri Konferencia előadás-kivonatai. Szerk.: Filep Ágnes, Fülöpné Szolnoki Zsuzsanna, Gálfi Márta, Gulyás Ágnes, Kozma Gábor, László Zsuzsanna, Perei Katalin, Rákhely Gábor, Sipos Pál, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 17, 2016. ISBN: 9789633064719

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2021.06.11.

Short thesis for the degree of doctor of philosophy (PhD)

**NEW OPPORTUNITIES IN THE TOURISM OF TOKAJ-
HEGYALJA THANKS TO TOURISM IMPROVEMENTS**

by Nikolett Drotár

Supervisor: Árpád Hanusz
Professor emeritus

UNIVERSITY OF DEBRECEN
Doctoral School of Earth Sciences

Debrecen, 2021.

INTRODUCTION

Tokaj-Hegyalja is one of the special landscapes of the Carpathian Basin, which is rich in natural and social resources, and the basis of the tourist image is the oxidatively produced Tokaj aszú. Oxidative winemaking traditions and Aszú wine have made the wine region world-famous. Castles, chateaux, churches evoke historical memories. Thanks to the nurturing of religious traditions, Sárospatak has become a tourist attraction in domestic tourism, Mád, Olaszliszka, Sátoraljaújhely and Bodrogkeresztúr in international Jewish tourism. Its natural values are given by the rich mineral and rock resources of the area, the flora and fauna of the Bodrogszeg and Zemplén Mountains.

Tokaj-Hegyalja is rich in tourist attractions, a well-functioning tourist destination can be built based on it. In 2017, the Hungarian government declared Tokaj-Hegyalja as a priority tourism development area, thus indicating the beginning of a new period in tourism development of the region.

Three factors motivated me in choosing Tokaj-Hegyalja as a research area. I was born and raised in Sárospatak. As a high school student, then during my college years, I worked at the local Tourinform office during the summer tourist season. I gained comprehensive knowledge about the tourism offer of Tokaj-Hegyalja and gained insight into the positive and negative effects of tourism developments and the lack of cooperation. I was confirmed in my decision when the area was classified as a priority tourist area. Based on all this, I think Tokaj-Hegyalja could catch up with the demand for domestic and international tourist destinations through the implemented tourism developments.

OBJECTIVE

In my doctoral dissertation, I examined the positive and negative social effects of the tourism developments implemented between 2007 and 2021. To analyze the results of the induced effects, I formulated three hypotheses.

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1092.KOR&txtreferer=00000001.txt>)

Hypothesis 1: Wine tourism contributes to wine familiarization of wine tastings working with new technological processes and ensures the longevity of Tokaj aszú produced by the image-creating oxidative wine technology.

Hypothesis 2: Based on Jewish religious tourism, the revival of the myth of the wonder rabbis has generated international tourist traffic, which may create the further development of local services.

Hypothesis 3: Developments in active and cultural tourism in the region have been made in the majority, in the number and increase of attractions. (Exceptions are the Zemplén Adventure Park, the Megyer-hegyi Tengersizem, the Recreational Boating and the Museum of the Hungarian Language in Sátoraljaújhely.)

The volume limitations of the doctoral dissertation did not allow the presentation of the whole tourism of the region, therefore in my research, I examined the developments of wine, active, religious, and cultural tourism. Wine tourism has been present in the area for centuries, as the agricultural economy of the Hegyalja area has been characterized by viticulture and winemaking for centuries. Religious tourism is based on furthering the values of the Jewish and Roman Catholic religions. Although the implemented thematic trips did not contribute equally to the development of this sector, we were also surprised by the revival of international Jewish religious tourism. It hit local tourism professionals and service providers unprepared. With the development of active and cultural tourism, new attractions have been established for tourists - interested mainly in other tourist attractions - visiting the area, or the number of day trips has increased. The clarification of this duality has inspired me to examine the current situation of the two tourism sectors as well.

MATERIAL AND METHOD

In my research, I used primary and secondary research methods. I conducted a quantitative survey among tourists, and a qualitative survey with tourism professionals, mayors, and with winemakers. The questions of the questionnaire were focusing on the problems of wine tourism, religious tourism, active and cultural tourism. The questionnaires included open-ended and closed-ended questions, and scaled question. The satisfaction of the tourists was shown by the answers given to the scaled questions. The sampling was planned during the study of active tourism, and it was random during the study of Jewish and wine tourism. In the case of Jews, a questionnaire was prepared - in English and Hungarian -for the foreign and Hungarian Jewish tourists belonging to the neolog religion. The questionnaire was conducted in Mád, Bodrogkeresztúr, Sátoraljaújhely and Olaszliszka. Questionnaires were prepared for wine tourists in thirty-one wine tastings in seventeen settlements of Tokaj-Hegyalja. I processed the summary of the questionnaires in Microsoft Excel.

In addition to the questionnaires, I interviewed thirty-one winemakers, focusing on the changes in winemaking and wine tourism. I also had a personal interview with Slomo Köves, the President of the United Hungarian Israelite Community, Rubin Sajele, the grandchild of the wonder rabbi in Bodogkeresztúr, Elek Varga, the former caretaker of the Wonder rabbi grav

in Sátoraljaújhely, Márta Jombach, the Budapest coordinator and Frank Marian, the organizer of Csodarabbik's trip, looking for answers to the characteristics of religious tourism and the lack of tourist services. In connection with Jewish religious tourism, a personal interview was conducted with the Mayor of Olaszliszka, Gyula Fekete, the Deputy Mayor of Sátoraljaújhely, Dénes Dankó and József Májer, the former Mayor of Bodrogkeresztúr.

I made interviews on infrastructural tourism developments with László Ladomerszky, the Tourist Destination Management manager of the Tokaj-Hegyalja Taktaköz Hernád Valley Tourism and Culture Association, with Dénes Dankó, the president of the Sátoraljaújhely-Hegyköz Tourism Association, and Róbert Blanár, the association's manager. I considered it important to interview István Dévald, the executive director of the Tokaj Wine Region Development Council, and Miklós Turjányi, the director of the Zemplén Festival.

The statistical data included in the doctoral dissertation were collected from the National Tax and Customs Office, the National Council of Mountain Communities, the Tokaj Wine Region Development Council, the local governments of the settlements, and the Tourinform offices. For the examined Hegyalja area, the database of the Central Statistical Office contains only data on settlements, which did not coincide with the data obtained from local governments or local associations at several points. Due to the data discrepancies, I mainly used the municipal data as a database. I used ArcGIS software to represent the maps.

I studied the implemented tourism developments of the planning cycles between 2007-2013 and 2014-2020 during field trips. The personal observation was necessary because I gained reliable, direct information about new or renovated sights created during tourism developments. I used ArcGIS software to represent the maps.

SCIENTIFIC RESULTS

Hypothesis 1: Wine tourism contributes to wine familiarization of wine tastings working with new technological processes and ensures the longevity of Tokaj aszú produced by the image-creating oxidative wine technology.

In the wine region, people have already been dealing with viticulture and winemaking since the 13th century. From a tourist point of view, the breakthrough occurred in the 16th-17th century, when the aszú was first mentioned, which today became the basis of the tourist image of the region. After the change of regime, the economic changes in Tokaj-Hegyalja resulted in

the transformation of ownership. (Boros L. 2007)

The appearance of foreign investors has brought about a change in ownership. Through privatization, English, French, Spanish and German investors bought vineyards and land in the wine region. (Map No. 1) The viticulture also started on the previously abandoned hillsides. In addition to wines made by the traditional oxidative process, the reductive process has appeared in a variety of wines that can be prepared in a shorter time and require less live labor. The essence of the reductive technology is that wines are matured in steel tanks with the exclusion of oxygen, thus preserving the primary aroma and flavor in the wine (Tóth P. 2016).

There has also been a change in the number of grape varieties in the previously closed wine region. In addition to the furmint, hárslevelű, yellow muscat, the planting of twenty-four varieties of white grapes (Chardonnay, Kövérszőlő, Kabar, Sauvignon, Trimini, Zengő) and ten varieties of blue grapes (Zweigelt, Pinot noir, Syrah, etc.) has started. Besides furmint, hárslevelű, and yellow muscat, the proportion of the area planted with other white grape varieties is 5% of the total production area. The area planted with blue grapes covers 0.25% of the area of the wine region. Their area is minimal in relation to the proportion of the total wine-growing area, but wines made from new grape varieties add color to the wine tasting offers. These provide the basis for estate wines.

<https://www.hnt.hu/wp-content/uploads/2019/12/Borsz%205%91%205%91vel-be%203%bcletett-ter%203%bclet-Tokaji-borvid%203%a9k-20190731.pdf>

Based on 2017 data, there were 494 winemaking companies in Tokaj-Hegyalja. In connection with wine tourism, only 159 wineries offered wine tasting. 90% of wine-making enterprises and wine tasters interested in tourism are concentrated in the settlements west of Bodrogolaszi. The distribution of enterprises exclusively engaged in wine-making is different at the settlement level, as 55% are concentrated in five settlements only (Tállya-Mád-Tarcal-Tokaj-Bodrogkeresztúr). The territorial distribution of the number of wine tasters shows a similar picture, as 54% of all wine tasters are concentrated in these five settlements.

<https://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%203%a1szati%20%203%BCzem%20lista.pdf>

Based on the application of winemaking technology and the wine offer, I classified the wine tastings of Tokaj-Hegyalja into four groups.

- A group of young winemakers (55 people) who only offer reductive wines. Vineyard-selected wines are typical of the wines offered during wine tasting.
- Young winemakers who offer both traditional oxidative and reductive wines (56 people). In addition to dry wines, oxidative aszú and reductive aszú also appear.
- Elderly winemakers who adhere to traditions and make wine primarily for their own

needs, but can of course also buy tourists for local consumption. They remained in the production of traditional wines and in barrel maturation, where the noble mold and the cellar climate are also of great importance (40 people).

- Winemakers who make their wines only in combination (8 people).

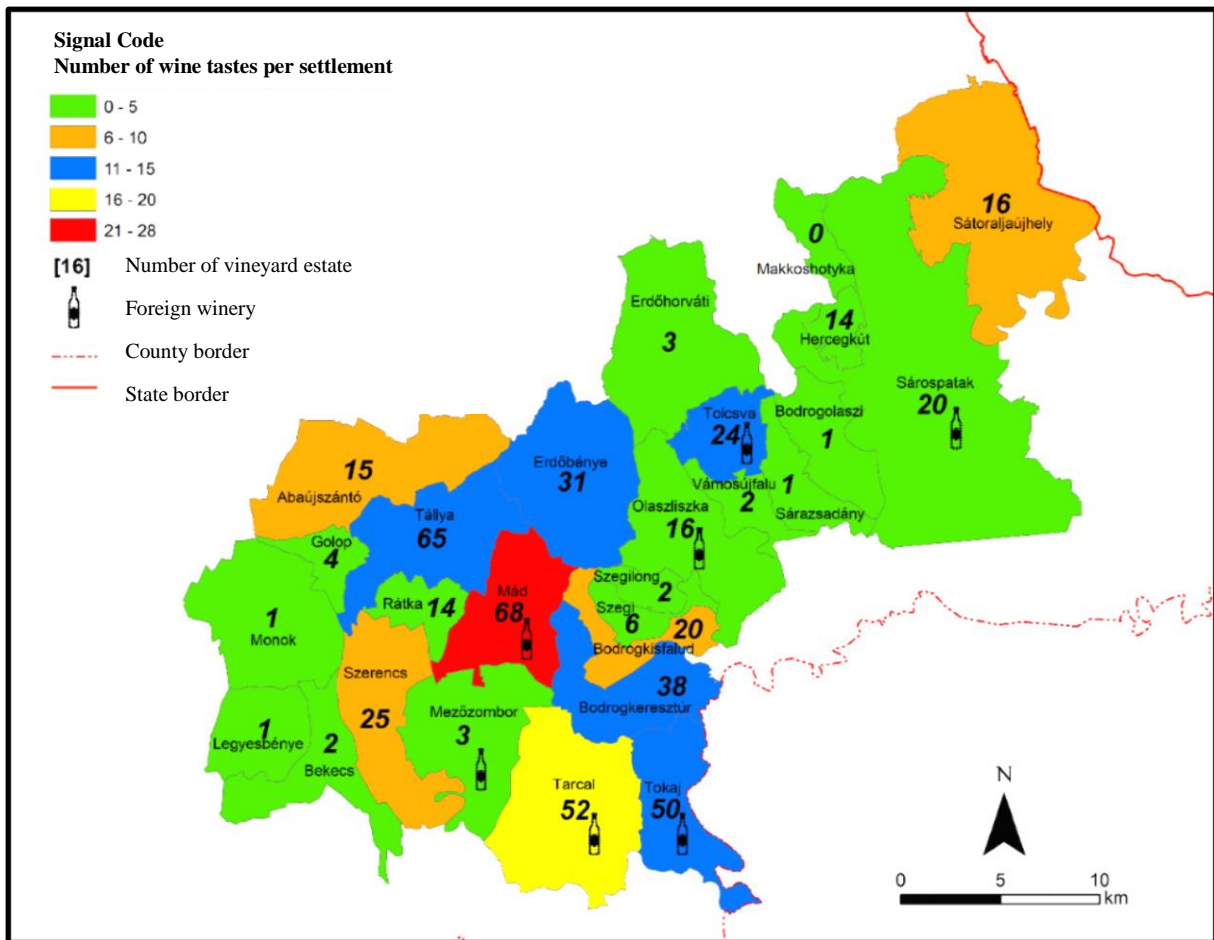
The change in the proportions between the individual groups proves that the wine supply has changed by 70% in the last 20 years. Winemakers are increasingly using reductive technology with shorter maturation times and less physical work.

As a result of the changes of the last thirty years, a new situation has developed in the wine tourism of Tokaj-Hegyalja. Winemakers are looking for the right way to sell wine that pays off both economically and “touristly”. The vineyard-selected wines, estate wines, sparkling wines, the independent wine of each settlement (Szerencs wine) mark these new ways. Products made from wine also add to the offers of wine tourism, as wine vinegar and Tokaj wine sweets (candies filled with wine) can be connected here. The attempts do not strengthen the image of tourism but serve to expand the variety.

The research results confirmed that both oxidative and reductive technology have a *raison d'être* in the wine offer of Tokaj-Hegyalja. This is supported by the fact that 51% of respondents considered it important to preserve oxidatively produced wines, while 49% of respondents were open to consuming new, fruity-tasting wines. Based on a detailed statistical analysis of the wine tasting offer, the five most popular wines chosen by wine tourists included three oxidative wines, one reductive, and one combined. (torles)

The first hypothesis put forward during the doctoral dissertation was proven, as reductive wines also appeared in the wine offer, but it is still important to preserve the tourist image, which established the domestic and international reputation of the wine region. In the future, it is necessary for the oxidative aszú to remain in the wine supply.

Map No. 1: Wine tourism of Tokaj-Hegyalja 2017

Source: Own editing

Hypothesis 2: Based on the Jewish religious tourism, the revival of the myth of the wonder rabbis has generated international tourist traffic, which may create the further development of local services.

During the writing of the doctoral dissertation, I studied Israeli, Polish, Ukrainian, and Romanian literature on Jewish religious tourism. According to Israeli literature (Nimrod N.-Noga C. 2017), Jewish tourists are classified into four categories. The first group is the highly religious Orthodox tourist, who travels solely for prayer, for spiritual recharge, during which they visit several religious holy places. The second group includes religious tourists whose motivation is religious also, but they usually arrive at the holy places with family or alone. The third category is made up of traditional believers who visit religious sites because of their faith in holy persons. The fourth includes secular tourists who take part in a trip organized by travel agencies and thus view religious sites. For them, motivation is mostly the religious and cultural

interest and curiosity, not the internal motivation specifically (Nimrod L.-Noga C. 2017).

Table No. 1: Distribution of Jewish tourists through international and domestic examples

Distribution of Jewish tourists through the example of Israel	Distribution of Jewish tourists in Tokaj-Hegyalja
Highly religious orthodox tourist	Hasidic Jew
Religious tourist	Arriving due to family ancestry
Traditional believer	Business Jewish tourist
Secular tourist	Interested in Jewish built heritage

Source: Nimrod L.- Noga C. 2017 and primary research based on data

82% of the tourists arriving in Tokaj-Hegyalja are Hasidic Jews. They form the first group which, however, can be divided into two further subgroups: the highly religious and the neologist Jewish tourists. The difference between the two subgroups is reflected in adherence to religious customs. The second category includes homesick tourists. They come to Tokaj-Hegyalja to research their family ancestors who once lived in the settlements. They make up 10% of all Jewish religious tourists. The third group is made up of business tourists who visit pilgrimage centers to pray to the wonder rabbis for the success of their business. The proportion of business tourists is 5%. The fourth group consists of those interested in Jewish-built heritage (3%). (Based on the questionnaire survey and in-depth interview data)

From the 16th century onwards, Judaism arrived in Tokaj-Hegyalja in several waves from the Czech Republic and Moravia, Silesia, and Galicia. The Jewish inhabitants living in the settlements of Hegyalja joined the Hasidic Jewish religious movement. Hasidism originated in Eastern Europe, and its appearance in Hungary can be linked to the activities of the rabbi of Sátorajújhely (Moses Teitelbaum). The term Hasid is derived from the Hebrew word “hesed,” which means practicing love. The leading figures of the new Jewish movement were called Cadiks or Rebbes. Cadik means “true man” who was considered a mental and spiritual leader by the Jewish communities.

<http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>

According to historical data, four rabbis in Tokaj-Hegyalja faithfully preached and followed the doctrines. Their activities were appreciated by the population and they became religious leaders who were called by the name of wonder rabbis. They were the leaders of the Jewish communities in Mád, Bodrogkeresztúr, Sátorajújhely, and Olaszliszka. Thanks to their teachings and assistance, they gained great respect. Not only Jews but also Christian residents asked for their help. (Dobos I. 1970) According to the Hasidic conception, the wonder rabbi is

in direct contact with the eternal. As a result of this myth, Hasidic Jews still believe that rabbis, even after their death, are able to help them make a good decision after a prayer, supplication, or a request left on a piece of paper. (Csorba Cs. 2017).

The Jewish communities settling in Tokaj-Hegyalja built eleven synagogues. The Tokaj Synagogue functions as a cultural center, and a fine art exhibition can be seen in the Tarcál Synagogue. The synagogue in Mád still functions as a house of prayer. In Olaszliszka, the Holocaust Memorial Wall is reminiscent of a former synagogue. The synagogue in Szerencs was demolished, the one in Abaújszántó is used as a warehouse. Another one in Sárospatak is used as a shop. There were three synagogues in Sátoraljaújhely, one of which was demolished, the second one operates as a home furnish shop, and the third house of prayer is currently being renovated. The building of the Bodrogkeresztúr synagogue is not being used. There were three synagogues in Tállya and one in Tolcsván, which were demolished and rebuilt. There was also a Jewish school in Tolcsva, which now houses the Tolcsva Primary School.

The memories of those who once lived here are preserved in Jewish cemeteries. They are visited by Jewish family members who migrated from the settlements. (Orbán F. 2004)

The renovation of the Jewish-built heritage began after 2004 in Tokaj-Hegyalja. The tourist developments served to settle the condition of the Jewish cemeteries and the renovation of synagogues in the area (Benkő Á.-Wirth P. 2015). The development of the “Wonder Road” as a thematic religious route, which draws attention to the local Jewish heritage (<https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zarandokut>) started as complex tourism developments. During their trip to Tokaj-Hegyalja, Jewish tourists do not visit the Jewish-built heritage of all ten settlements, only the tombs of the four wonder rabbis or the demanded Jewish cemetery.

Visitors come from Israel, the United States, Belgium, Ukraine, Poland, Romania, and Australia. Before the 1990s, four thousand people visited the Jewish cemeteries annually on the anniversary of the death of the wonder rabbis (Gleszer N. 2006). In 2019, 81,568 Jewish tourists arrived in Tokaj-Hegyalja for the death anniversaries and 2,236 for Sabbath celebrations. Trips for foreign Jewish pilgrims are organized in the United States and Israel. In Hungary, organizers from Budapest help Jewish guests arrive in Tokaj-Hegyalja and travel further (Personal interview with Elek Varga, Márta Jombach, and Marian Frank).

Thanks to the visit of foreign Jewish tourists, the myth of the wonder rabbis has been renewed in the area. The settlements of Mád, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, and Sátoraljaújhely became places of pilgrimage for international Jewish tourism.

The twenty-fold increase in Jewish tourist traffic hit Mád, Olaszliszka, and Bodrogkeresztúr unprepared. On the occasion of the pilgrimage, the arrival of thousands of

people “paralyzes” the three villages. There is a shortage of accommodation and parking spaces. Jewish tourists arrive in Tokaj-Hegyalja by rented cars and buses. Kosher wines are made at the Disznókő Vineyard and the Galambos Winery, but no commercial units sell kosher products in Tokaj-Hegyalja other than these two.

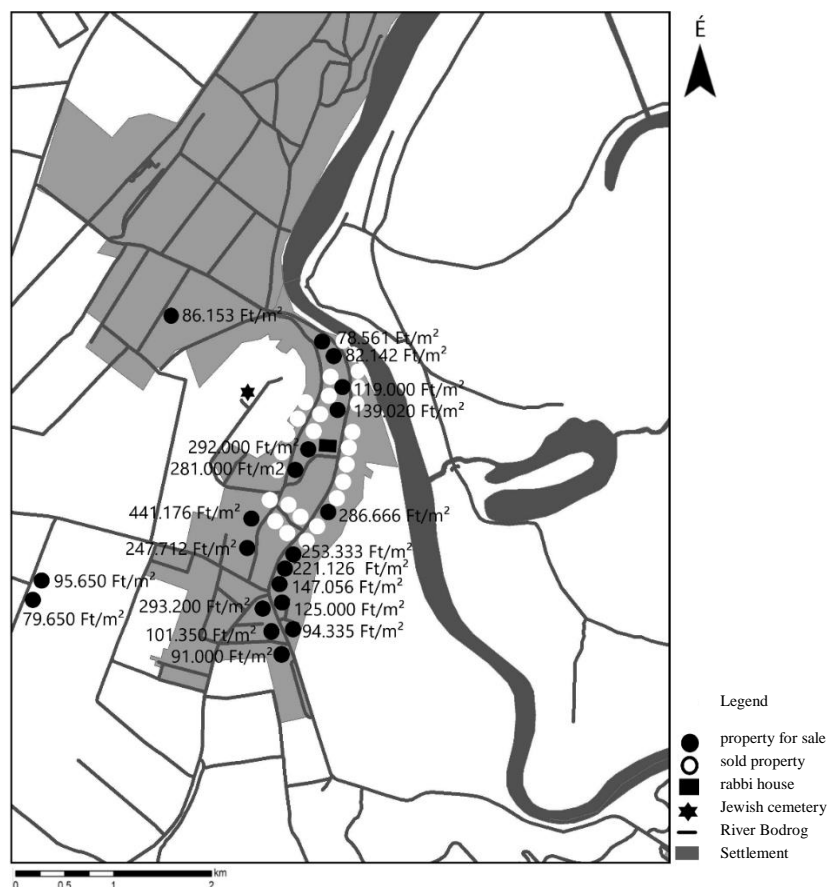
69% of the respondents spent two or three days in Tokaj-Hegyalja. In the questionnaire, the proportion of Jewish guests arriving for one day was 13%, and 18% of the respondents indicated that they spend even more than three days. According to the data of the Central Statistical Office, there are 4,553 accommodation places in the twenty-seven settlements belonging to the region. The accommodation capacity of the settlements on the anniversary of the death of the wonder rabbis is not enough. Foreign organizers were looking for a solution to the problem of the quantity of accommodation and started buying family houses. The purchase of residential real estate led to a drastic rise in prices in Bodrogkeresztúr. In 2019, two family houses were bought in Sátoraljaújhely, one in Olaszliszka and thirty in Bodrogkeresztúr. Based on 2019 data, prices per square meter in Bodrogkeresztúr varied between HUF 80,000 and HUF 440,000 (Map 2). The value of single-family homes is determined by how close they are to the house of the Wonder Rabbi. Nowadays, the purchase of real estate has not only started in the settlements of the wonder rabbi graves but also in Tarcas and Tokaj.

In Olaszliszka, Mád, and Bodrogkeresztúr, 30 parking spaces were set up for cars. In Sátoraljaújhely, it is possible to park cars in the parking lot of the shopping center behind the old Jewish cemetery.

The increase in the number of Jewish tourist arrivals, the unrealistic rise in the value of single-family homes, and the problem of disorderly parking on pilgrimage holidays have caused anti-tourist sentiment. The phenomenon of over-tourism is typical of Bodrogkeresztúr today.

The hypothesis of the research is true, as the number of international tourist arrivals has increased twentyfold for the last 20 years. The resurgence of the wonder rabbi myth will help relaunch the local kosher services. In Olaszliszka and Sátoraljaújhely, a person is employed to receive Jewish guests at the Wonder rabbi’s tomb. In Mád, five people are employed in the Rabbi House. In Bodrogkeresztúr, fifteen people are employed. Employees clean the purchased family houses and cater on pilgrimage holidays. Three people are employed at the reception of the Wonder Rabbi’s tomb. Entrepreneurs from Bodrogkeresztúr and Sátoraljaújhely deal with the transportation of Jewish tourists. (Interview with István Elek Varga and Frank Marian)

Map No. 2. : The geographical location of the properties in Bodrogkeresztúr
sold out and for sale (2019)

Source: own editing based on primary research

Hypothesis 3: In the cultural and active tourism sector, only a part of the developments have increased the number of tourist attractions in Tokaj-Hegyalja, mostly the number of sights has increased.

Fifty-one tourism investments in cultural and active tourism were mainly aimed at preserving the existing sights (monuments, churches, synagogues, castles) or at adding another attraction to the tourist attractions (cannon foundry workshop in Sárospatak Castle).

The study area is abounding in built heritage. Sátorajjáújhely preserves the memory of Ferenc Kazinczy, Sárospatak the Rákóczi, Monok the Andrásy and Lajos Kossuth. The exhibitions of the castles of Sárospatak and Szerencs evoke and present historical times to the tourists interested. (Frisnyák S.-Gál A. 2009). In Golop, the old Vay castle became privately owned after the renovation, while the visitor can see an ancient Hungarian coat of arms and a flag exhibition in the new Vay castle (<http://golop.hu/index.php/turizmus>). A heritage tourism visitor

center has been established in the Szirmay-Waldbott castle in Tolcsva. During the developments, an outdoor stage and water blocks were built in the castle park, thus providing an up-to-date event center (<https://www.tolcsvaikastely.hu/a-projekt-bemutatasa/>). The building of the former Dessewffy mansion in Tolcsva was renovated by Helia-D Kft. Moreover, a herbal tourism center was established in the building. On the spot, you can see the herb collection and processing methods or you might as well use any of the cosmetic beauty services offered (<https://herbakastely.hu/helia-d-herba-kastely/>). In the garden of the Sárospatak castle, which is a cultural attraction in itself, a Cannon Casting workshop was built. It dates back to the 17th century and presents the work phases of the 19th-century cannon casting. The Museum of the Hungarian Language, built in the Kazinczy Garden in Sátoraljaújhely-Széphalom, also increased the number of attractions. In a permanent exhibition of the museum, tourists interested in culture, literature, and literary performances can see the history of the Hungarian language. The number of buildings built or renovated with tourist functions has exceeded twenty since 2000.

The results of the primary research confirmed that the tourists, for whom the built heritage was interesting, visited the castles of Szerencs and Sárospatak. Only 10% of the respondents visited the castles of Tolcsva, the Tokaj World Heritage Wine Museum, the Laczkó Máté Memorial House in Szepsi, and the ethnographic houses in Tokaj-Hegyalja.

In cultural tourism, in addition to the built heritage, I also intended to study festivals and events of local significance. Based on the secondary research, I divided the events, which were organized in the spirit of culture and wine, into two groups. The results of the primary research prove that those interested in cultural tourism are happy to take part in a wine tasting. Moreover, high-quality cultural programs (musicals or literary performances) are the complementary programs of wine-related events. For tourists participating in the performances of the Tokaj Writing Camp or the Zemplén Music Festival, cultured wine tastings are regularly organized with the involvement of qualified sommeliers. The program of the "Bor mámor Bénye" wine festival is enriched by literary lectures and fine art exhibitions. Local folk song choirs and local folk dancers, including the „Kádár dancers” from Tarcal and Erdőbénye, are active at the harvest festivals and wine festivals organized in the settlements. Among the cultural events, the Zemplén Festival and the Tokaj Harvest Days are tourist attractions of regional and national significance. (Tokaj Wine Region Development Council 2016) Based on the experience of the interviews during the questionnaire and the evaluation of the in-depth interviews, it can be clearly stated that since the end of the pop music Hegyalja festival, there has been no event in Tokaj-Hegyalja for the younger generations.

Over the past twenty years, the following developments provided the expansion of the

active tourism offers. The Adventure Park (Kalandpark), which was built in Sátorajújhely. The Ciróka resting place and the road leading to the Megyer Hill Tengersizem (a mountain lake) in Sárospatak, which were built to provide better access to the lake. At the same time, a “Via Ferrata” track was created on the rocky walls of the Tengersizem. With the development of the tourist infrastructure, a lookout point was built on Megyer Hill. Moreover, a parking lot, a visitor center, and a catering unit were built at the Ciróka resting area. (<http://sarospatak.hu/megyer-hegyi-tengersizem-fejlesztese/>)

The ecotourism centers established in Szegi and Vámosújfalú help to get to know the aquatic habitats, landscape, and natural values of Tokaj-Bodrogszeg.

In the last two planning cycles, Tokaj-Hegyalja has expanded with thirty-one new active tourism offers. In July 2020, the leisure cruise launched on the Upper Tisza and Bodrog rivers, which further expanded the tourist offer. Ports for the landing and storage of the holiday boats were built in Sárospatak, Sátorajújhely, and Tokaj. Due to their size, holiday boats are not suitable for visiting wetlands, and their noise and pollution sources endanger the fauna of Bodrogszeg. It would have been more appropriate to buy electric-powered boats, which would also have ensured a visit to the Ramsar sites. (<https://nyaralohajozas.hu/tokaj-es-kornyeke>)

Based on the data of the questionnaire research, it is clear that visiting the natural values (Bodrogszeg, Megyer Hill Tengersizem) and the use of the adventure elements of the Adventure Park increased the number of tourists mainly. 46% of the surveyed tourists visited the Adventure Park and the Tengersizem during their trip, while only 10% spent more than a day in the area. From the offer of active tourism, the Zemplén Adventure Park, Megyer-hegyi Tengersizem, and recreational boating are tourist attractions. True, accurate statistics on recreational boating are not available yet. Renovations and investments aimed at the development of active and cultural tourism further improved the attractiveness of Tokaj-Hegyalja and increased the number of attractions for tourists coming to the area.

SUMMARY

I used eighty-five printed literature and one hundred and ten internet sources to prepare my doctoral dissertation. The source works included the natural, social, economic, and tourist literature of Tokaj-Hegyalja.

Given the natural and social resources of Tokaj-Hegyalja, it was more than necessary to add that the development of wine tourism and active tourism should be of paramount importance in the field of tourism development. In addition to traditional viticulture and winemaking, technological changes have also triggered the development of wine tourism.

Social needs and the expansion of tourism supply justified the development of active tourism supply. What was not planned was the international revival of the wonder rabbis myth in Jewish religious tourism and the large number of Hasidic Jewish religious tourists appearing in the area. Examining the development of tourism products, the least investment was made in religious tourism (five developments). The development of the values of active tourism is thirty-one, while wine and cultural tourism together are the same. Among the implemented tourism developments, the Jewish religious tourism in Tokaj-Hegyalja generated international tourist traffic.

Based on the results of the secondary research, namely the study of the literature and the evaluation of the primary questionnaire research conducted in person, as well as the in-depth interviews with local and national tourism experts, it can be clearly stated that after the developments, the main tourist attraction of Tokaj-Hegyalja is the Tokaj wine. However, the research results also proved that despite a large number of active and cultural tourism developments, the outstanding international tourist attraction of the area is the Jewish religious tourism based on the renewed “Wonder rabbi’s Myth”.

The hypothesis about wine tourism proved to be true. Thanks to the reductive process, the wine offer has expanded and nowadays the tourist can taste oxidative and reductive wines. The tourist image of the area is the oxidatively matured Tokaji aszú, but the consumer market has shifted towards the demand for light reductive wines. Based on the results of the research, it can be stated that the oxidative wine - based on the hundreds of years of winemaking tradition - and the new reductive process have a right in the wine tourism of the region.

Developments in religious tourism included the renovation of the built heritage of the Catholic and Jewish religions. The Roman Catholic Church in Bodrogkeresztúr and the Lutheran Church in Tállya and the St. Elizabeth House in Sárospatak have been renovated. In eleven Tokaj-Hegyalja settlements, the situation of the Jewish cemeteries were arranged and the data of the graves were recorded in an electronic database (Abaújszántó, Szerencs, Mád, Tállya, Tarcál, Tokaj, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Erdőbénye). In Mád, the Rabbi's house and synagogue, and in Bodrogkeresztúr, the house and tomb of the Wonder Rabbis were renovated. In Sátoraljaújhely, the modernization of the Wonder rabbi's tomb is still underway. Tourism developments have helped improve the comfort of pilgrims. Based on the wonder rabbi myth, the number of international tourist arrivals has increased twentyfold since the last twenty years. Such a tourism product came to life in Tokaj-Hegyalja that generated significant international tourist traffic.

The attractions in active tourism are the Zemplén Adventure Park and the Tengerszem

on the Megyer Hill. If the wetlands of the Bodrogzug can be visited, they will further increase the number of natural attractions.

The geological richness of Tokaj-Hegyalja is a narrower target group that is obsessed with the mineral collection sites. For this group, Rátka, Mád, Erdőbénye and Bodrogkeresztúr are attractive. There are 4-5 minerals within a small area (Hydro and limnoquartzite, kaolin, zeolites of opal variants) in Rátka, on the Koldu roof, and in Erdőbénye on the Mulató Hill. In Sátoraljaújhely, the Cholnoky geyser cone can be classified as a natural value. The construction of educational trails that assist in the presentation of non-ore mineral resources can still be classified as future tourism development.

The developments in cultural tourism (the Cannon Casting Workshop, the Museum of the Hungarian Language in Széphalom, and the renovated country houses and castles) affected a narrow tourist segment too. These tourism developments are secondary tourist attractions for those tourists who are motivated by another kind of tourist attraction to visit the area.

Based on the research results, I formulated the following developments as further development of tourism in Tokaj-Hegyalja.

My suggestions would serve the preservation of local values and the expansion and acquaintance of the domestic and international tourist attractions of the area.

Bibliography

Benkő Á.-Wirth P. (2015): Ami megmaradt...- Hegyaljai zsidó házak. Terc Szakkönyvkiadó. pp. 1-333

Boros L. (2007): Tokaj-Hegyalja a Kárpát-medence leghíresebb borvidéke. In.: Aranyszínű szőlővesszők és borok földjén. Nyíregyháza- Tokaj pp. 67-104

Csorba Cs. (2017): Sátoraljaújhely zsidóságának története. Szerk. Kováts Dániel, Debrecen. pp. 7-53

Dobos I. (1970): Csodarabbi a magyar népmondákban. A Magyar Izraeliták Országos Képviselete Évkönyve, Szerk. Scheiber Sándor. Bp. 218 p.

Gleszer N. (2006): Zsidó búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zárandoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. In.: Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum. 2006/3-4 pp. 69-95

Frisnyák S.- Gál A. (2009): A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. Nyíregyháza-Szerencs,

pp.1- 335.

Hanusz Á. (2003): Adalékok Tokaj-Hegyalja turizmusának fejlesztéséhez. In.: Szerencs és a Zempléni-hegység. Szerk. Frisnyák S.-Gál A. Szerencs-Nyíregyháza pp. 285-299.

1-155

Nimrod L.-Noga C. (2017): Judaism and Tourism over the Ages: The Impacts of Technology, Geopolitics, and the Changing Political Landscape. In.: Tourism and Religion: Issues, Trends, and Implications, Chapter: 7, pp. 1-22

Orbán F. (2004): Magyar zsidó zarándokkönyv. Budapest : Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület. pp.1-184

Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács (2016): A Tokaji borvidék helyzetértékelése Szerk. Luda Sz-Váradi Zs. Tokaj. pp. 1-729.

Tóth P. (2016): Rendszerváltó borászatok Magyarország szőlőhegyein. DLA Értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. pp. 5-6

Internet links

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1092.KOR&txtreferer=00000001.txt>

<https://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%C3%A1szati%20%C3%BCzem%20lista.pdf>

<https://www.hnt.hu/wp-content/uploads/2019/12/Borsz%c5%91l%c5%91vel-be%c3%bcletett-ter%c3%bclet-Tokaji-borvid%c3%a9k-20190731.pdf>

<http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>

<https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zarandokut>

<https://herbakastely.hu/helia-d-herba-kastely/>

<https://www.tolcsvaikastely.hu/a-projekt-bemutatas/>

<http://golop.hu/index.php/turizmus>

<http://sarospatak.hu/megyer-hegyi-tengerszem-fejlesztese/>

<https://nyaralohajozas.hu/tokaj-es-kornyeke>

Registry number: DEENK/360/2021.PL
Subject: PhD Publication List

Candidate: Nikolett Drotár

Doctoral School: Doctoral School of Earth Sciences

List of publications related to the dissertation

Foreign language scientific articles in international journals (2)

1. **Drotár, N.**, Kozma, G.: A new element of tourism in North-Eastern part of Hungary: steps to attract Jewish pilgrims to Tokaj-Hegyalja region.
Folia Geographica. 63 (1), 1-24, 2021. ISSN: 1336-6157.
2. **Drotár, N.**, Kozma, G.: New tendencies in wine tourism in Tokaj Wine Region (Hungary): the decreasing role of Tokaji Aszú as a dominant brand.
Geoj. Tourism Geosites. 14 (34), 197-201, 2021. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.34126-637>

List of other publications

Hungarian book chapters (10)

3. **Drotár, N.**: Borturizmus vagy borkereskedelem?: Az útkeresés irányai Tokaj-Hegyalján.
In: Bor, gasztronómia, kultúra -Értéktérítő tudomány. Szerk.: Fata Ildikó, Kissné Budai Rita, Tomori Pál Főiskola, Budapest, 99-108, 2020, (Tudományos mozaik, ISSN 2063-1227 ; 17.)
ISBN: 9786158072762
4. **Drotár, N.**, Hanusz, Á.: Bor készítési technológiák változásai és hatásuk Tokaj-Hegyalja borturizmusának borkínálatára.
In: Kárpát-Pannon térség: Tájak, népek, tevékenységek. Szerk.: Tamás Edit, Kókai Sándor, Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Nyíregyháza, Sárospatak, 125-139, 2019, (A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek, ISSN 0487-3890 ; 66.) ISBN: 9786155978074
5. Hanusz, Á., **Drotár, N.**: A Zempléni-hegység társadalmi, gazdasági fejlődésének anomáliái.
In: Falu-város periféria: határon innen és túl : Süli-Zakar István professzor emlékére. Szerk.: Péntes János, Kiadta a DIDAKT Kft., Debrecen, Debrecen, 52-61, 2018. ISBN: 9786155212604
6. Hanusz, Á., **Drotár, N.**: Csodarabbi mítosz, mint új turisztikai vonzerő Tokaj-Hegyalján.
In: A magyar földrajz szerencsi műhelye. Szerk.: Horváth Gergely, Szerencs város Önkormányzata, Szerencs, 183-195, 2018. ISBN: 9786155945740

7. **Drotár, N.:** Tudatos turizmus, fenntartható turizmus Tokaj-Hegyalján.
In: Földrajzi tanulmányok 2018. Szerk.: Fazekas István, Kiss Emőke, Lázár István, MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, Debrecen, 369-372, 2018. ISBN: 9789635088973
8. **Drotár, N., Hanusz, Á.:** Kulturális értékek, mint turisztikai imázs elemek a Kárpát-medence északi részén.
In: Magyarok a Kárpát-medencében 2.. Szerk.: Szónokyné Ancsin Gabriella, Szegedi Tudományegyetem- Egyetemi Kiadványok, Szeged, 219-232, 2017, (Közép-európai Monográfiák, ISSN 2062-3712 ; 16.) ISBN: 9786158046220
9. Hanusz, Á., **Drotár, N.:** Máriapócs helye és szerepe Magyarország vallási turizmusában.
In: A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor, Gál András, Kókai Sándor, A Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete ; Szerencs : Bocskai István Katolikus Gimnázium, Nyíregyháza, 159-167, 2017. ISBN: 9786155545658
10. **Drotár, N., Petykó, C., Jusztin, M., Schultz, É., Bártfai, E.:** Tudatos turizmus- környezettudatos turista.
In: Változások és kihívások a turizmusban / főszerk. Szalók Csilla, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 46-56, 2017. ISBN: 9786155607363
11. **Drotár, N.:** Vallási turizmus a borturizmus árnyékában.
In: Változások és kihívások a turizmusban / főszerk. Szalók Csilla, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 70-82, 2017. ISBN: 9786155607363
12. **Drotár, N.:** A Zempléni-hegység, mint turisztikai desztináció.
In: A változó világ XXI. századi kihívásai : tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Kókai Sándor, Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, 187-196, 2016. ISBN: ISBN9786155545634

Hungarian scientific articles in Hungarian journals (1)

13. **Drotár, N.:** Jorcájtok és szombatok, avagy a zsidó vallási turizmus térhódítása és társadalmi hatása Tokaj-Hegyalján.
Tur. Bull. 20. (3), 34-43, 2020. ISSN: 1416-9967.

Hungarian conference proceedings (6)

14. **Drotár, N.:** Tokaj-Hegyalja zsidó turizmusának fogadóképességét befolyásoló fejlesztések és negatív hatások.
In: Tavasz Szél = Spring Wind 2019. Szerk.: Bihari Erika, Molnár Dániel, Szikszai-Németh Ketrin, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 489-496, 2020. ISBN: 9786155586606
15. **Drotár, N.:** A határon átnyúló turisztikai együttműködések Tokaj-Hegyalja és a Felső-Bodrogköz települései között: Az Eurorégiók és a HU-SK Program turisztikai jelentősége.
In: Tavasz szél 2018 : Tanulmánykötet. Szerk.: Szabó Csaba, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 310-324, 2018. ISBN: 9786155586316

16. **Drotár, N.:** A határon átnyúló turisztikai és gazdasági együttműködések Tokaj-Hegyalja és a Felső-Bodrogköz települései között a pályázatok tükrében.
In: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai. Szerk.: Koncz István, Szova Ilona, Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest, 122-134, 2018. ISBN: 9786155709036
17. **Drotár, N., Hanusz, Á.:** A falusi turizmus szerepe a vidékfejlesztésben.
In: Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet- Közép Európájában. Szerk.: Berghauer Sándor, Dnyisztrjanszkij Miroszlav, Fodor Gyula, Gönczy Sándor, Izsák Tibor, Jakab Natália, Molnár József, Molnár D. István, Papp Géza, Sass Enikő, Vince Tímea, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 482-490, 2016. ISBN: 9786177404018
18. **Drotár, N.:** Az új turisztikai imázs elemek vizsgálata Tokaj-Hegyalján.
In: Magyar Földrajzi Napok 2016 : konferenciakötet: VIII. Magyar Földrajzi Konferencia, XVI. Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciája, Oktatás-módszertani és Földrajztanári Konferencia. Szerk.: Pajtókné Tari, Eszterházy Károly Egyetem; Magyar Földrajzi Társaság; Agria Geográfia Alapítvány, Eger, 792-803, 2016. ISBN: 9786155297762
19. **Drotár, N., Szalók, C., Hanusz, Á.:** Fejleszthető turisztikai értékek Tokaj-Hegyalján.
Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok. 1 (3), 18-33, 2016. ISSN: 2677-0431.

Hungarian abstracts (1)

20. **Drotár, N.:** A Zempléni-hegység perlit bányászatának környezeti hatásai.
In: A XV. Országos Felsőoktatási Környezettudományi Diákköri Konferencia előadás-kivonatai. Szerk.: Filep Ágnes, Fülöpné Szolnoki Zsuzsanna, Gálfi Márta, Gulyás Ágnes, Kozma Gábor, László Zsuzsanna, Perei Katalin, Rákhely Gábor, Sipos Pál, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 17, 2016. ISBN: 9789633064719

The Candidate's publication data submitted to the iDEa Tudóstér have been validated by DEENK on the basis of the Journal Citation Report (Impact Factor) database.

11 June, 2021

